

P. MARY, *Délinquant, délinquance et insécurité – Un demi-siècle de traitement en Belgique (1944-1997)*, Ecole des sciences criminologiques Léon Cornil, Faculté de droit de l'Université Libre de Bruxelles, Bruylant, Bruxelles, 1998, 784 p.

Après un demi-siècle au moins d'essais et d'erreurs, il faut au moins une criminologie qui se retire discrètement dans sa 'tour d'ivoire'. Quoiqu'on en dise, l'ivoire est une matière noble et la tour, libre d'examiner, englobe l'horizon, porte le regard critique au loin. Le criminologue n'en sera que plus fort si, ensuite, il veut descendre dans l'arène pour contribuer à 'transformer le désordre en liberté.' (E. MORIN, geciteerd op p. 713).

Dit lijvig boek is de herziene en geactualiseerde versie van het doctoraat van de auteur, getiteld *Délinquant, délinquance et insécurité: cinquante ans de traitement en Belgique (1944-1994)*, verdedigd aan de Rechtsfaculteit van de ULB in februari 1995 en in 1996 bekroond met de prijs Alice Seghers. Het initiële onderzoek werd afgesloten in 1994, maar het leek P. MARY voor de verschijning van het boek onmogelijk de gebeurtenissen van de zomer 1996 en de politieke reacties hierop, niet mee te verwerken. Dit laatste kan echter aldus de auteur onmogelijk een diepgaande synthese zijn gezien het recent karakter van de gebeurtenissen.

Het boek bestaat uit drie grote luiken, die telkens verschillende tijdsperiodes omvatten: 1944-1965, 1965-1985, 1985-1997. In de *inleiding* stelt MARY dat de analyse van de penitentiaire veranderingen niet zozeer de kloof tussen doel en middelen aan het licht brengt, maar vooral de fundamentele tegenstelling tussen de intrinsieke kenmerken van het systeem zelf en de veranderingen van doelen die door de specialisten aangetoond of aangebracht worden. Dit laatste vindt niet alleen plaats op basis van de wijzigingen in de theoretische kennis maar eveneens op basis van ideologieën. Dit is het vertrekpunt maar bij wijze van spreken ook het besluit van dit bijzonder rijk en lezenswaardig, zeer degelijk gestoffeerde, breed maatschappelijk uitgewerkte en ingebed en daardoor nauwelijks samen te vatten boek. We baseren ons voor deze bespreking dan ook haast uitsluitend op de inleiding die iedere tijdsperiode voorafgaat.

Het ideeëngoed van D. GARLAND ligt mee aan de basis van het vertrekconcept van MARY: hoe meer het sociaal beleid zich ontwikkelt, hoe meer het strafrechtelijk beleid in essentie individualiserend wordt. Het gevolg is de depolitisering van het penale. De behandeling van het individu, van de delinquent zelf, komt op de voorgrond. Het gaat om behandeling in de dubbele betekenis van het woord: ten opzichte van de delinquent, die de kennis weerspiegelt waarvan hij het voorwerp uitmaakt; ten opzichte van de daad van het zorgen die het beleid zal voorschrijven waarvan hij eveneens het voorwerp uitmaakt. Deze individuele benadering heeft tot gevolg dat de macrosociale dimensie in de analyse ontbreekt, met andere woorden de straf en de maatschappelijke structuur. Het ontstaan en de uitbouw van de verzorgingsstaat maakt deze visie, aldus de auteur, nog uitdagender. Er is de noodzaak aan een macrosociologische benadering van de criminologie, een analyse van het criminologische vraagstuk in het kader van het maatschappelijk functioneren, rekening houdend met de verdeling van het sociaal werk tussen de instellingen. Prioriteit geven aan een sociologische benadering is dan ook een basisvertrekpunt voor de noodzakelijke 'politisering' van het strafrechtelijk

vraagstuk. Welke is met andere woorden het ideeëngoed, de rationaliteit die schuilt achter het gevoerde beleid?

Welke bronnen gebruikt de auteur voor deze exploratie? In het *Revue de Droit Pénal et de Criminologie* komen het gevangeniswezen, de kinder- en jeugdbescherming, de Wet op de abnormalen en de gewoontemisdadigers, het sociaal verweer en het 'nieuw sociaal verweer', de probatie, en de crisis in de behandelingsidee aan bod, themata die de auteur tot voorwerp van zijn onderzoek maakt. Daarnaast is er andere nationale en internationale literatuur, zijn er de internationale criminologische congressen waar de auteur op werkt. Dit alles wordt aangevuld met recente hervormingen die ondernomen werden en worden door de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie ter verhoging van de strijd tegen de kleine delinquentie, het tegengaan van de onveiligheidsgevoelens, de opsporing en/of vervolging van aanslagen van de CCC, de daden van de zogenaamde Bende van Nijvel, de zaak Dutroux, Zowel, aldus MARY, de recente gebeurtenissen als de hierboven aangehaalde feiten symboliseren de depolitisering van het strafrechtelijk beleid, al zijn er verschillen in dimensie. Twee domeinen die de bijzondere aandacht van de auteur weerhouden zijn het penitentiaire veld en het domein van de jeugdbescherming.

Het eerste deel beschouwt de periode van 1944 tot 1965. Het strafrechtelijke limiteert zich als hulpmiddel voor de socialiseringsinstituten niet louter tot intimidatie, maar onderwerpt daders aan een reeks van instellingen om hen daarna opnieuw naar de maatschappij te sturen ofwel definitief uit te sluiten: normalisering, verbetering en segregatie. Tussen deze drie begrippen bestaat interactie, bijvoorbeeld segregatie met het oog op intimidatie, normalisering tot doel hebbend. In die zin wordt het penale een reguleringsmechanisme, niet alleen aangepast aan de nieuwe vormen van controle maar ook aan de nieuwe beleidslijnen en relaties van en binnen de moderne staat: meer discreet, maar efficiënter dan louter repressie en uitsluiting. Het afwijkend gedrag wordt 'beheerd' vanuit het oogpunt van abnormaliteit, vatbaar voor verbetering of correctie. Het gaat om de persoonlijkheid van de wetsovertreder, de afwijking die vooral gezien wordt als een pathologisch probleem en de verantwoordelijkheid van het individu. Er ontstaat een professionalisering van en in het strafrechtelijke veld, een toename van de expertise, de ontwikkeling van de bureaucratie, een verschuiving van het gerechtelijke naar het administratieve domein. Maar er is ook de institutionalisering van de criminologie als het officiële weten. Het is de periode van de *défense sociale nouvelle* en het tweede internationaal criminologisch congres van Parijs in 1950. Het actuele thema is het persoonlijkheidsdossier.

Twee domeinen zijn belangrijk: de behandeling van volwassenen en de jeugdbescherming. De hervorming in de behandeling van de abnormale gedetineerden is als het ware een synthese hiervan. Niet zonder belang voor MARY is ook de behandeling van de incivieken na WO II.

Het tweede deel handelt over de behandeling van de delinquent in de periode van 1965 tot 1985. Een kwarteeuw na het geciteerde congres in Parijs bekijkt de geciteerde PIREs opnieuw de toenmalige werkzaamheden en conclusies. De begripvorming over de misdaad vormt een epistemologisch obstakel voor de ontwikkeling van de criminologie: de misdaad heeft geen wetenschap en de criminologie is een wetenschap zonder voorwerp, wordt vastgesteld. Geen wetenschap omdat de criminologie zich, door zich

tot de beperken tot de 'officiële' misdadigers, elk probleem rond de normatieve dimensie uitsluit ; die is voorbehouden voor de juridische wetenschap. De beleidsdimensie is dan weer voer voor de filosofie. Wetenschap zonder voorwerp omdat ze de gegevens die het voorwerp van het onderzoek zouden moeten uitmaken, zonder meer aanneemt. De criminologie zal een tijdlang zwijgen, zonder het probleem van de normering, van de betekenis van de notie misdaad of misdrijf opgelost te hebben. Tijdens het zesde internationaal criminologisch congres van Madrid in 1973 onderkent men twee grote tendensen. In de eerste vindt men dat de criminologie een instrument is voor strafrechtelijk beleid, want enkel haar toepassing laat haar toe maatschappelijk erkend te worden en zich wetenschappelijk te ontwikkelen. De tweede daarentegen vertrekt van het idee dat men beter aan het maatschappelijk doel van de criminologie beantwoordt door het waarmaken van de intrinsieke vereisten van haar ontwikkeling als wetenschap ; fundamenteel onderzoek is belangrijk. Er manifesteren zich twee breuklijnen: tussen de toegepaste en fundamentele criminologie enerzijds, en tussen de theorie van de misdadige persoonlijkheid en het interactionisme anderzijds. MARY zoomt eerst in op het interactionisme dat de laatste dertig jaar voor een belangrijk gewicht in de ontwikkeling van de criminologie gezorgd heeft. Daarna komt de behandeling in de penitentiaire context en in de jeugdbescherming aan bod, twee domeinen die elk op hun eigen wijze een crisis doormaken. Net zoals de discussies over het persoonlijkheidsdossier in de vijftiger jaren, maken de discussies en debatten in de zeventiger en tachtiger jaren over de hervorming van het strafwetboek het mogelijk het ideeëngoed van dat ogenblik weer te geven. De link naar de stand van de verzorgingsstaat wordt gelegd, gekneld tussen aanvallen van het ontluikende neoliberalisme en anderzijds een verlamende economische crisis, als gevolg waarvan het penale luik een meer en meer centrale plaats inneemt in het beleid.

Op de overgang van de tachtiger naar de negentiger jaren is er, aldus de auteur bij de beschrijving van de derde tijdsperiode (1985-1997) tegelijk veel en weinig te zeggen. Weinig omdat de criminologie na een periode van intense wetenschappelijke activiteiten wat verdoofd leek, niet meer wetend welke weg in te slaan. Was deze wetenschap wel in staat een bijdrage te leveren tegen de uitdaging die de criminaliteit vormde? Was zij niet, aldus nog de meest milde tegenstanders, een zacht romantisme? De klinische criminologie, maar vooral het interdisciplinaire interactionisme scheen nog het minst geraakt te zijn door de vragen en twijfels die de criminologie overvielen. Veel te zeggen omdat het beleid de delinquentie herontdekte en deze wilde overwinnen. Zoals de tachtiger jaren reeds aantoonde, ging het thema van de onveiligheid een meer en meer belangrijke rol spelen. Men gaat zich dominanter richten op het lokale, op de kleinere entiteit. Dit wordt meer overwegend de plaats voor politieke inzet. MARY merkt op dat dit gebeurt in een periode waarin de nationale (economische) grenzen steeds vager worden. Het lokale wordt ook de geliefkoosde plaats voor onderzoek naar nieuwe banden die de ver van de burger verwijderde staat niet meer kon organiseren. Tevens wordt het meer het terrein van alle soorten strijd tegen de criminaliteit. Ook de criminologie gaat er schuilen. Omwille hiervan is er over deze periode veel te zeggen.

In ons land zijn er twee gebeurtenissen met qua verschijningsvorm weinig gemeenschappelijke elementen, die het strafrechtelijk beleid of eerder de verschillende vormen

ervan zullen hertekenen. Vooreerst zijn er de verschillende etappes van de staatsher-
vorming met telkens meer uitgebreide bevoegdheden voor de gemeenschappen en de
gewesten. Onder meer hierdoor is het mogelijk te spreken van verschillende vormen
van beleid. De gemeenschappen zijn bevoegd voor de jeugdbijstand en de maatschap-
pelijke hulpverlening aan gedetineerden, vallend onder de noemer van de persoonsge-
bonden aangelegenheden. Deze domeinen worden hierdoor, althans in theorie, ontrok-
ken aan de invloed van justitie. Anderzijds zijn er vanaf de tweede helft van de tachtig-
ger jaren een reeks feiten die de delinquentie systematisch in de actualiteit brengen:
het Heizeldrama en het hooliganisme, de CCC, de Bende van Nijvel, fenomenen die
in België tot dan toe weinig waarschijnlijk leken. Daarenboven kwam nog de economi-
sche crisis. De sector justitie en ordehandhaving kwamen op de beklagdenbank te
zitten. Zowel justitie als strafrecht vormden een beleidsvraagstuk, en kwamen stilaan
het voorwerp van onderzoek: een audit van de politiediensten en de parlementaire
onderzoekscommissie over het banditisme en terrorisme. Hiervoor was weinig parla-
mentaire interesse, maar op regeringsvlak resulteerde een en ander in het zogenaamde
Pinksterplan. Minder striemende gebeurtenissen die toch de democratie beroerden
waren: de toename van extreem-rechts in de verkiezingen, de politiek-financiële schan-
dalen, de Brusselse migrantenrellen, ... De regering lanceerde het zogenaamde 'con-
tract met de burger' met de stad als entiteit: hier moest de waarde van de democratie
gevonden worden. Vanaf 1992 vermenigvuldigden de initiatieven tegen de onveilig-
heidsgevoelens, tegen de kleine delinquentie en tegen de toxicomanie zich. De explosie
door de zaak Dutroux leidde niet tot een herziening van de reeds bestaande recepten
van de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie maar wel tot een verdere uit-
bouw, wachtend op betere tijden om over de coherentie van de maatregelen na te
denken. Parlementaire onderzoekscommissies werden weer opgestart: de zaak Dutroux,
Rwanda, de Bende van Nijvel II, georganiseerde misdaad,...

Tegen het licht van deze twee ogenschijnlijk verschillende delen moet de doctrine
van de criminologie bekeken worden, doorheen internationale congressen of bij enkele
belangrijke momentopnames van de stand van zaken van de discipline, niet alleen de
elementen van de crisis maar ook de laatste theoretische ontwikkelingen in de Belgi-
sche criminologie. 'De crisis van het nieuwe sociaal verweer' wordt bijna synoniem
met de verdwijning ervan. De 'crisis' van het Belgische politiewezen leidde tot het
ontdekken van het veld van het criminologisch onderzoek en het beleid ten aanzien
van het politievraagstuk.

In het tweede luik worden de twee voorkeursdomeinen van de auteur behandeld: het
gevangeniswezen met de maatschappelijke bijstand aan justitiabelen, en anderzijds de
jeugdbescherming en de jeugdbijstand. Verder zijn er de vele hervormingen te onder-
zoeken die sedert 1990 geïntroduceerd werden door de twee reeds aangehaalde minis-
ters, dit mee in het licht van de staatshervorming en de plaats van het strafrechtelijk
beleid. De accentuering op het lokale vlak heeft de strafrechtelijke invalshoek in het
strafrechtelijk beleid niet verminderd, eerder integendeel. Justitie 'herneemt' zijn hulp
aan justitiecliënteel, straf- of sanctierecht voor jongeren zit in de lift, en de crisis van
de instellingen leidt tot penalisering en sociale controle: de penale worteling (rhizomie,
een ontwikkeling die onafhankelijk gebeurt van de hoofdwortel maar binnen een
netwerk). Op deze manier kunnen alternatieven voor de gevangenisstraf ontwikkeld

worden en breidt tegelijkertijd de gevangenis capaciteit zich uit. Dit alles gebeurt tegen een achtergrond van een 'ontmanteling' van de staat, de opname van het land in het financiële en economische Europa, en de regionalisering en communautarisering van België.

MARY geeft met dit boek blijk van een enorme belezenheid, een grote kracht voor integratie en conceptualisering, de mogelijkheid om recente gebeurtenissen in het veld te vertalen en te laten aansluiten op zijn historische analyse. Hij toont zijn voorkeur voor een fundamentele, 'onafhankelijke' criminologie. Dit werk verdient dan ook alle lof, en kan zonder meer een standaardwerk genoemd worden. De lezer kan niet anders dan onder de indruk komen, niet alleen van de bekwaamheid en de schrijfstijl van de auteur, maar eveneens van de rijke geschiedenis van ons land op vlak van de criminologische wetenschap. Het is mij niet duidelijk of het overwegend gebruik van Franstalige Belgische bronnen tot het gevolg heeft dat er een vertekend beeld optreedt. Ik meen tot bewijs van het tegendeel dat dit niet het geval lijkt.

Het pleit voor de auteur dat hij zijn analyse uitgebreid heeft tot de recente geschiedenis. Dit maakt het boek nog meer lezenswaardig, omdat de auteur zo ver als mogelijk gegaan is. Zonder meer een aanrader voor wie geïnteresseerd is in de geschiedenis van de criminologie, of werkt binnen het penitentiaire of het jeugdbeschermingsdomein, voor wie recente maatregelen als (herstel)bemiddeling e.d. in een continuüm vertaald wil zien, kortom voor wie van ver of dichtbij betrokken is bij behandeling en de uitvoering van maatregelen of straffen. Men voelt inderdaad de behoefte om zelf eens in een ivoren toren te kruipen, al was het maar om dit boek volledig te doorworstelen en te laten bezinken.

J. VANACKER

F. LOUCKX, E. KERKHOFS, C. VAN WANSEELE en P. DE NOOZE, (ed.), *Hoe politiek is het persoonlijke? Vrouwen en sociaal-economische gezondheidsverschillen*, Brussel, VUB Press, 1996, 254 p.

Dit boek kwam tot stand naar aanleiding van een seminarie 'Vrouwen, sociale ongelijkheid en gezondheid' georganiseerd op 6 en 7 mei 1996 door het Steunpunt 'Samenleving en gezondheid' van de VU Brussel. De auteurs zijn dertien vrouwen en drie mannen, met een zeer verschillende professionele achtergrond.

In de inleiding stelt Fred LOUCKX dat het uitgangspunt was na te gaan in welke mate gezondheidsverschillen bij vrouwen ten aanzien van mannen samenhangen met een aantal maatschappelijke ontwikkelingen. De grotere levensverwachting bij vrouwen is niet alleen een zeer partiële indicator voor de gezondheidstoestand, maar verhult bovendien een ganse reeks gezondheidsverschillen. Zowel de mogelijke verklaringen voor de vastgestelde verschillen/ongelijkheid als de meest gewenste veranderingsstrategieën in dit verband blijken zeer complex te zijn.

In deel één wordt dieper ingegaan op de gezondheidsverschillen tussen mannen en vrouwen en maatschappelijke ongelijkheid. Petra DE NOOZE en Luc DELIENS bespreken